

บทบรรณาธิการ

การช่วงชิงพื้นที่ในสังคม

ไพบุลย์ เฮงสุวรรณ
Paiboon Hengsuwan

วารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้ ประกอบไปด้วยบทความและการแนะนำหนังสือในหลากหลายประเด็นด้วยกัน ซึ่งสะท้อนพลวัตและความเคลื่อนไหวของผู้นคนในพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ศาสนา พื้นที่พิธีกรรม พื้นที่เมือง พื้นที่ท่องเที่ยว และพื้นที่เศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนภาพการเปลี่ยนผ่านของสังคมจากเศรษฐกิจแบบตลาดสู่เศรษฐกิจดิจิทัลอีกด้วย

บทความ Social Acceptability of Gay Monks in Thai Theravada Tradition ของ Jesada Buaban เป็นประเด็นเพศภาวะในพื้นที่ศาสนา ซึ่งชี้ให้เห็นการขับเคลื่อนด้านหนึ่งคือการตีความพระธรรมวินัยที่กีดกันกะเทยกับกระแสโลกของความเท่าเทียมทางเพศที่สนับสนุนสิทธิของผู้มีความหลากหลายทางเพศ (LGBT) ในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสงฆ์ อีกด้านหนึ่งคือกระแสศาสนาพุทธเถรวาทที่ถูกทำให้เป็นท้องถิ่นอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสนับสนุนพระสงฆ์กะเทยให้แสดงบทบาทในพื้นที่ทางศาสนา ทั้งนี้ เจษฎาเสนอว่าภายใต้ปฏิบัติการและความเชื่อท้องถิ่น พระสงฆ์กะเทยสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดีไม่ต่างจากพระสงฆ์อื่นๆ อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์ที่ดีกับทั้งผู้เลื่อมใสศรัทธาและพระผู้ใหญ่ แม้ว่าจะเข้าใจกันว่าพื้นที่ศาสนาเป็นพื้นที่ของชาย แต่ก็ยังต้องการผู้ที่แสดงบทบาทเป็นผู้บรมเลี้ยงดูพระเณรยังต้องการเพื่อนเล่นหรือผู้แสดงบทบาทเป็นมารดา นั่นคือ พระสงฆ์กะเทยบทความนี้ได้เสนอภาพชีวิตของพระสงฆ์กะเทยคือ คุณลำไยและพระवासลินที่โลดแล่นในพื้นที่ศาสนา โดยเปลี่ยนภาพลักษณ์ของพระกะเทยที่ถูกมองว่าเป็นผู้ทำลายพระพุทธศาสนาเป็นผู้พิทักษ์และปกป้องศาสนาได้อย่างมีสีสัน

บทความบทบาทของหมอผีหญิงชาวเมียนในสังคมอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ของ รัฐชนร ศรีสมบัติ เป็นประเด็นผู้หญิงชาติพันธุ์ในพื้นที่พิธีกรรม ซึ่งเสนอภาพของการขับเคลื่อนระหว่างผู้ชายและผู้หญิงเมียนในการช่วงชิงการเข้าถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านพิธีกรรมเพื่อยกสถานะภาพในโลกแห่งจิตวิญญาณ และการเข้าสู่ตำแหน่ง “หมอผีหญิงเมียน” ท่ามกลางสังคมเมียนแบบชายเป็นใหญ่ รัฐชนรใช้การวิเคราะห์แนวมาร์กซิสต์เป็นพื้นฐาน โดยชี้ว่าผู้หญิงเมียนมีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น ซึ่งเป็นไปตามบทบาทของผู้หญิงเมียนที่เพิ่มมากขึ้น เพราะเมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงไปก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมเมียนตามไปด้วยนั่นเอง ทั้งนี้การช่วงชิงการเข้าถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ มีเงื่อนไขประกอบสำคัญ ทั้งการสานเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามแดนระหว่างเมียนในจีนและไทย การที่เทพศักดิ์สิทธิ์เลือกผู้หญิงเมียนเป็นร่างทรง และการพัฒนาจากร่างทรงหญิงเป็นหมอผีหญิงเมียนในขั้นต่อมา ขณะเดียวกันบทบาทหน้าที่ของหมอผีหญิงและหมอผีชายก็ไม่ได้ขัดแย้งกัน ซึ่งหมอผีชายทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมตามปฏิทินความเชื่อของชาวเมียน ส่วนหมอผีหญิงจะประกอบพิธีกรรมที่เฉพาะเจาะจง เช่น รักษาผู้เจ็บป่วย สะเดาะเคราะห์ การบนและเสี่ยงทาย อย่างไรก็ตาม กระบวนการเข้าสู่ตำแหน่งของหมอผีหญิงเมียนดังกล่าวเป็นการสร้างทางเลือกใหม่ในการประกอบพิธีกรรม มากกว่าจะเป็นการทำลายหรือลดทอนโครงสร้างทางสังคมแบบชายเป็นใหญ่ ตามที่มีการถกเถียงกันมาก่อน (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545; สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุททะ, 2537)

บทความ “ผู้ผลิตรายย่อย” บทวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยา กรณีสึกษาผู้ผลิตน้ำอ้อยก่อนพื้นบ้านจังหวัดกาฬสินธุ์ ของ กนกวรรณ มะโนรมย์ และจุฑาทิพย์ วิเศษศิลป์ เป็นประเด็นผู้ผลิตรายย่อยในพื้นที่เศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งเสนอข้อถกเถียงว่าบริบทสังคมไทยในเศรษฐกิจแบบตลาดนั้น ขนาดที่ดินไม่ใช่สิ่งกำหนดการเป็นผู้ผลิตรายย่อย อย่างที่ธนาคารโลกได้กำหนดนิยามไว้ เนื่องจากเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนมากกกว่าที่ธนาคารโลกกำหนด เป็นผู้ผลิตที่มีกิจกรรมหลากหลาย รวมทั้งการผลิตน้ำอ้อยก่อน ซึ่งฉายภาพผู้ผลิตรายย่อยสอดคล้องกับงานศึกษาของ ยศ สันตสมบัติ (2545) โดยสะท้อนออกมาในรูปของความรู้ ทักษะ ความประณีต และการเป็นแรงงานฝีมือของผู้ผลิตรายย่อย กนกวรรณและจุฑาทิพย์

ยังนำเสนอประเด็นการปรับโครงสร้างชนบทอีสาน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2554) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตน้ำอ้อยก่อนเป็นไปเพื่อตอบสนองตลาด มีใช้เพื่อการยังชีพ การผลิตเน้นการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น ทั้งแรงงานภายในครัวเรือนและแรงงานจ้าง ขณะเดียวกันบทความนี้ยังขยายความเข้าใจชนบทที่มีข้อถกเถียงในประเด็นชาวนาและผู้ประกอบการ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559) และเริ่มที่จะเขยิบจากการศึกษาเฉพาะด้านการผลิตหรือผู้ผลิตอย่างเดียวสู่ประเด็นผู้บริโภคอีกด้วย

บทความกระเป๋าดิจิทัลอาลีเพย์: พัฒนาการของเทคโนโลยีการเงินออนไลน์และการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมไร้เงินสดในประเทศจีน ของ ผานิตดา ไสยรส เป็นประเด็นผู้บริโภคในพื้นที่เศรษฐกิจดิจิทัล ซึ่งนำเสนอภาพว่าเงินออนไลน์กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวจีนไปแล้ว ท่ามกลางไลฟ์สไตล์ของคนรุ่นใหม่ การเติบโตของผู้บริโภคคนชั้นกลาง และการขยายตัวของเมือง การตลาดแบบดิจิทัลเข้ามาตอบสนองความต้องการของประชาชนที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติ ซึ่งธุรกิจเงินออนไลน์จับกระแสนี้ได้ และขยายฐานเครือข่ายร้านค้า ประกอบกับรัฐบาลเองก็มีนโยบายส่งเสริมอย่างจริงจัง งานศึกษาของผานิตดาชี้ให้เห็นว่า ประการแรก แม้แต่ทุนนิยมในโลกสังคมนิยมอย่างจีนเองก็ไม่ได้ทำงานได้ด้วยตัวเองอย่างเดียว แต่ยังมีรัฐซึ่งเป็นกลไกขับเคลื่อนทำงานช่วยอยู่ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Karl Polanyi (1980) ที่มีมาก่อน ประการที่สอง ผานิตดาเปิดประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งของ (ในที่นี้คือเทคโนโลยีดิจิทัล) โดยใช้แนวคิดพหุลักษณ์ของเงินตรามาพัฒนาเป็นกรอบคิด ซึ่งที่ผ่านมามีนักวิชาการได้หยิบยกประเด็นนี้มาถกเถียง เช่น ในมิติวัฒนธรรม (Appadurai ed., 1986) เป็นต้น

บทความการศึกษาธม্মาลำปางในฐานะการท่องเที่ยวเชิงการขนส่ง ของ กนกวรรณ สมศิริวรากล เป็นประเด็นผู้กระทำการที่ไม่ใช่มนุษย์ในพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งนำเสนอภาพธม্মาลำปางในฐานะที่เป็นผู้กระทำการที่ไม่ใช่มนุษย์ (Non-human actants) (Latour, 2005) แนวคิดสำคัญนี้ Bruno Latour พัฒนาขึ้นมา ในทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการ (Actor-Network Thoery) เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผู้กระทำการและผู้กระทำการที่ไม่ใช่มนุษย์ ทั้งนี้ กนกวรรณเสนอว่าแทนที่เราจะใช้

รถม้าเพียงเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว เมื่อพิจารณาในบริบทของการแผ่ขยายโครงข่ายของการท่องเที่ยวจากศูนย์กลาง และปฏิบัติการในระดับชีวิตประจำวันของผู้คนที่ใช้รถม้าเพื่อการยังชีพ เราควรทำให้รถม้าลำปางเป็นแหล่งท่องเที่ยวในตัวเอง เพื่อจะคงรถม้าลำปางไว้ต่อไป โดยการสร้างเรื่องราวระหว่างรถม้ากับเมืองลำปาง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนขี่รถม้าและม้า หรือประสบการณ์ความรู้ในการขี่รถม้า เป็นต้น

นอกจากนั้นยังมีงานแนะนำหนังสือ “การเมืองแห่งความเลื่อมใสศรัทธา: การรื้อฟื้นอิสลามและหัวข้อสตรีนิยม” โดย พิชญา ไชยิตสวัสดิ์ ซึ่งหนังสือเล่มนี้เสนอข้อถกเถียงเกี่ยวกับผู้กระทำการ (Agency) ของสตรีมุสลิม ที่ข้ามพ้นไปจากมุมมองแบบเรียบง่ายหรือแบบคู่ตรงข้ามระหว่างการต่อต้านขัดขืน-การตกเป็นรอง พิชญาระบุถึงการชี้ชวนของผู้เขียนเพื่อให้เราขบคิดกับสิ่งที่เรียกว่าผู้กระทำการนี้ใหม่ ผลงานชิ้นนี้เป็นงานในเชิงทฤษฎีสตรีนิยมที่ดี ซึ่งนักศึกษาสตรีศึกษาและเพศภาวะศึกษา นักวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และนักวิจัยที่สนใจประเด็นเหล่านี้ไม่ควรที่จะพลาด

บรรณานุกรม

- ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2545. *ผีเจ้านาย*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- ยศ สันตสมบัติ. 2545. *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา และนันทยา พุทธะ. 2537. *แม่หญิงต้องตำหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน*. นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2559. *ลืมนตาอำปาก จาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ”*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2554. “ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง ชาวบ้านปรับอะไร,” *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ฉบับพิเศษ* (1): 5-41.
- Appadurai, Arjun ed. 1986. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Polanyi, Karl. 1980. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.